

ZAMONAVIY BAHOLASH ORQALI BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI MUSTAQIL BILISH FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISHNING MAZMUNI VA ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Xudayberdiyeva Maftuna

Namangan davlat pedagogika instituti

*Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim)
mutaxassisligi 1-bosqich magistranti*

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinfi o'quvchilarining mustaqil bilish faolligini rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlarini aniqlashtirilgan, boshlang'ich sinfi o'quv mashg'ulotlarida zamonaviy baholash usullaridan foydalanishning didaktik imkoniyatlarini ochib berilgan, boshlang'ich sinfi o'quvchilarining zamonaviy baholash orqali mustaqil bilish faolligini rivojlantirish ayrim usullari ishlab chiqilgan, o'quvchilarda zamonaviy baholash orqali mustaqil bilish faolligini rivojlantirish texnologiyasining didaktik ta'minoti takomillashtirilgan. Maqolada yana boshlang'ich sinfi o'quvchilarida zamonaviy baholash orqali mustaqil bilish faolligini rivojlantirishning tashkiliy-didaktik komponenti produktiv, reproduktiv va ijodiy bosqichlarini ta'limiy faollashtiruvchi ayrim usullar ko'rsatilgan. Boshlang'ich sinfi o'quvchilarida ig'or metodlaridan namuna keltirilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, innovatsiya, innovatsion jarayon, texnologiya, texnik innovatsiya, ta'lim xizmati, sifat, texnologik xarita.

СОДЕРЖАНИЕ И СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ПОСРЕДСТВОМ СОВРЕМЕННОЙ ОЦЕНКИ

Аннотация: В статье раскрываются педагогические и психологические особенности развития самостоятельной познавательной деятельности учащихся начальной школы, раскрываются дидактические возможности использования современных методов оценки на уроках начальной школы, разрабатываются некоторые методы развития самостоятельной познавательной деятельности учащихся начальной школы средствами современной оценки, совершенствуется дидактическое обеспечение технологии развития самостоятельной познавательной деятельности учащихся средствами современной оценки. В статье также показаны некоторые приемы педагогической активизации продуктивного, репродуктивного и творческого этапов организационно-дидактического компонента развития самостоятельной познавательной деятельности учащихся младших классов средствами современной оценки. Представлен пример использования методики Игоря с учениками начальной школы.

Ключевые слова: начальное образование, инновация, инновационный процесс, технология, техническая инновация, образовательная услуга, качество, технологическая карта.

CONTENT AND MODERN APPROACHES TO DEVELOPING INDEPENDENT COGNITIVE ACTIVITY OF PRIMARY GRADE STUDENTS THROUGH MODERN ASSESSMENT

Abstract: *The article clarifies the pedagogical and psychological features of developing independent cognitive activity of primary school students, reveals the didactic possibilities of using modern assessment methods in primary school classes, develops some methods for developing independent cognitive activity of primary school students through modern assessment, improves the didactic support of the technology for developing independent cognitive activity in students through modern assessment. The article also shows some methods for educationally activating the productive, reproductive and creative stages of the organizational and didactic component of developing independent cognitive activity in primary school students through modern assessment. An example of the IGOR method in primary school students is given.*

Keywords: *primary education, innovation, innovation process, technology, technical innovation, educational service, quality, technological map.*

KIRISH

Jahondagi rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimida zamonaviy baholash usullari, vositalari asosida o'quvchilarning mustaqil bilish faolligini rivojlantirish tajribasidan bugungi kunda samarali foydalanilmoqda. Jumladan, AQSh, Germaniya, Angliya, Niderlandiya, Avstriya, Rossiya kabi davlatlarda zamonaviybaholash orqali o'quvchilarning mustaqil bilish faolligini rivojlantirish, natijada o'quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish borasida samaradorlikka erishilmoqda. Bu esa, o'z navbatida, Yevropa davlatlarida zamonaviy baholash usullari, vositalari asosida o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish, ijtimoiy faoliyatga tayyorlash, shaxsiy rivojlanish strategiyalarini boshlang'ich ta'lim davridan boshlab shakllantirish, olgan bilimlarini hayotiy vaziyatlarda sinab ko'rish, axborotlar bilan faol ishlash kompetensiyalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilib, 2030-yilgacha belgilangan xalqaro ta'lim konsepsiyasida [1] ustuvor yo'nalishlar sifatida o'z aksini topgan.

Jahonda ta'limning barcha bosqichlari, xususan, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning zamonaviybaholash, mustaqil bilish faolligini rivojlantirish, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim dasturlarini tatbiq etishda o'quvchilarda zamonaviybaholash orqali mustaqil bilish faolligini rivojlantirishning

didaktik tizimini takomillashtirishga doir qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Shu bilan birga, o'quvchilarning dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarda zamonaviy baholashning modifikasion metodikalarini ishlab chiqish ustuvor ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida zamonaviy baholash usullari, vositalari orqali mustaqil bilish faolligini rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon mazmunini integratsion yondashuv asosida takomillashtirish alohida dolzarblik kasb etmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ilmiy tadqiqotlar bazasida mamlakatimizda umumiy o'rta ta'lim tizimining asosiy bo'g'ini bo'lgan boshlang'ich ta'limda o'qitish sifati, baholash tizimi, zamonaviy baholash, mustaqil bilish faolliqi rivojlantirish muammosi B.S.Abdullayeva, B.R.Adizov, M.M.Vaxobov, E.Seytxallov, R.X.Djurayev, S.T.Turg'unov, U.I.Inoyatov, R.A.Mavlonova, G.R.Akramova, M.D.Doniyarov, D.Abduraxmonova, S.Mamayusupova, Z.A.Pulatova, F.Yuldashev, B.Djurayeva, O.X.Tuxtayev, M.Kochkarova, G.Boymuradova, N.Tosheva, A.Nurmanov, D.Oxunova, G.B.Amirovalar tomonidan tadqiq etilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Pedagogik amaliyotda doimiy a'lo natijalarga erishuvchi o'quvchiga o'qituvchi tomonidan simpatiya hosil bo'ladi. Bu esa o'quvchining bir tomonlama o'zlashtirishga, faqat o'qituvchi talab qilayotgan baholash mezonlariga moslashib o'qishini, topshiriq va vazifalarni bajarishiga olib keladi. O'quvchida nostandart, tanqidiy, atroflicha fikrlash yetarli darajada rivojlanmaydi. Baholashning eng muhim funksiyalaridan biri, o'quvchini muntazam ravishda faollikka undash, o'z ustida ishlash, mustaqil fikrlash, yuqori samaradorlikka erishishi uchun turtki berishidir. Misol tariqasida kommunikativ kompetensiyani olsak, qism-kompetensiyalar sifatida o'z hamrohini tinglay olish, so'zlashish odob va me'yorlariga rioya qilish, virtual muloqot qilish kabilarni keltirish mumkin.

Zamonaviy baholash usullarni qo'llash o'quvchilarda:

– mustaqil ta'limga motivatsiyani oshirish, ilmiy-ijodiy tadqiqotlar olib borish, o'qiganlarini tengdoshlari o'rtasida muhokama qilish bilan bog'liq ma'naviy-ma'rifiy izlanishlar;

- turli manbalar va global tarmoqdan zarur ma'lumotlarni izlab topish, saralash orqali ma'lumotlar bazasini yaratishga doir axborotlar bilan ishlash;
- san'at asarlarini tushunish, ulardan ta'sirlanish, jamiyatdagi odob-axloq me'yorlari, qadriyat, an'analarga e'tiqodli bo'lish kabi milliy va umummadaniy kompetensiyalarni takomillashtirishga xizmat qilishi asoslangan. O'qish fani misolida zamonaviy baholash varaqasi 7-ildova keltirilgan.

Zamonaviy baholash usullarini dars jarayoniga tadbqiq etish o'z faoliyati va harakatini o'zi nazorat qilishning psixologik mexanizmi. U o'z maqsadlari, ularni amalga oshirish imkoniyati, mustaqil faoliyatining natijalarini baholash munosabatlarida namoyon bo'ladi. O'z imkoniyatlarini to'g'ri baholay bilish, haqiqiy holat bilan o'zining harakatlarini mutanosib ravishda taqqoslash, erishgan yutuqlarini bo'rttirmaslik yoki omadsizlikka uchraganda ruhan tushkunlikka tushmaslik, ya'ni o'zini har qanday holatda nazorat qilish – zamonaviy adekvat baholash deb ataladi. 6-10 yoshli o'quvchilarda o'z-o'ziga adekvat baho berish darajasi o'sib boraveradi [6; 17-18-b].

Hozirgi vaqtda barcha ta'lim muassasalarida o'quvchilar bilimini nazorat qilishda, shuningdek zamonaviy baholashni amalga oshirishda test usulidan keng foydalaniladi. Test nafaqat o'quvchilar, balki o'qituvchilar uchun ham foydalidir. Ular test tuzish va uni amalda qo'llash orqali o'zini o'zi, o'zining bilimini, o'zlari saboq berayotgan fan bo'yicha o'quvchilar bilimini nazorat qilish imkoniga ega bo'ladilar. Ixcham tarzda tuzilgan testlar o'rganilayotgan fanning barcha bo'limlari mazmunini o'zida aks ettirishi lozim [7; 130-133-b].

O'quvchilarning bilimini baholash darsning eng muhim jarayonlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonning ko'p hollarda bahs-munozaralarga, o'quvchilar noroziligiga sabab bo'lishi padagogik amaliyotda keng uchraydi. Pedagogik kuzatishlar orqali hozirda mavjud quyidagi zamonaviy baholash usullarini keltirib o'qish mumkin:

1. **"Bilimlar daraxti"** usuli orqali o'quvchi o'z bilimiga baho berish bo'yicha tajribalarga ega bo'lib boradi. Bu usulda o'quvchilarning har biriga qurigan daraxt tasviri aks etgan rasmlar taqdim qilinadi. O'qituvchi tomonidan dars jarayonida o'quvchilarning faol ishtirokiga ko'ra ularga daraxtning barglari hamda mevalari

berib boriladi. Bu esa o'quvchilarni faollashtirishga xizmat qiladi va sinfda raqobat muhitini yaratadi. Mazkur usul zaminida falsafiy haqiqat yotadi, ya'ni "ilmsiz inson – mevasiz daraxt" ekanligi o'quvchilarning fikrlashiga, har bir harakat samarador bo'lishligi bilvosita tushuntiriladi. Qurigan daraxtning tabiatga va atrof-muhitga hech qanday foydasi bo'lmasligi, xuddi shu kabi ilm o'rganmaydigan inson ham jamiyat taraqqiyotiga foyda bermasligi tushuntirib o'tiladi. Dars yakunida o'quvchilar o'z daraxtlarini namoyish etadi. Kimning daraxti mevalari ko'p bo'lsa, shu o'quvchining natijasi yuqori ekanligi ma'lum bo'ladi. Bu usulni variativ tarzda o'quv yilining choraklarida yoki ota-onalar tomonidan o'z farzandini o'quv faoliyatini nazorat qilish uchun ham tavsiya etiladi.

2. "Quvnoq alifbo" usuli. Bu usuldan asosan boshlang'ich sinflarda foydalansa ko'proq samara beradi. Mazkur usul o'quv mashg'ulotlarida quyidagi tartibda joriy etiladi:

- o'quvchilarga dars davomida ishtirok etgani uchun alifbo harflari berib boriladi;
- o'quvchi harfni o'zi tanlab oladi;
- darsning yakunida o'quvchi dars davomida yiqqan harflaridan ma'lum bir so'zni shakllantiradi;
- o'quvchilar o'zlari tanlagan so'zni tashkil qiluvchi harflarni dars jarayonidagi faolligi orqali "rag'bat" sifatida yig'ib boradi.

Bu usul o'quvchilarning faolligini, zukkoligini oshirishga xizmat qiladi. O'quvchi o'zi tanlagan so'zning barcha harflarini yig'ish uchun diqqatini oshiradi, faollikka intiladi va berilgan toshiriqlar va savollarni diqqat bilan bajarishga hamda javob berishga intiladi. Faol o'quvchilarga dars davomida bir qancha so'zlarni shakllantirishga imkoniyat beriladi. Bu usul o'quvchilar bilimini tez, oson, xolis va adolatli baholanishini ta'minlaydi. Boshqa tomondan esa o'quvchilarning so'z boyligini oshishiga yordam beradi. 3-4 sinf o'quvchilarga ushbu usul orqali o'zlari egallamoqchi bo'lgan kasbning harflarini shakllantirish vazifa sifatida qo'yilsa ularning o'rganishga bo'lgan motivatsiyasi ortadi.

3. "Oltin meros" usuli. Bu usuldan yuqori sinflarda tashkil etiladigan o'quv mashg'ulotlarida qo'llash samarali natija beradi. Bu usul quyidagicha tatbiq etiladi:

- sinf o'quvchilari kichik guruhlarga bo'linadi;
- dars davomida berilgan topshiriqlarning bajarilishi va savollarning javoblariga qarab guruh o'quvchilariga rag'bat tariqasida maqollarni tashkil etuvchi so'zlar berib boriladi.
- qaysi guruh o'quvchilarini maqolning barcha so'zlari bilan shakllantira olsa, mazkur guruh g'olib hisoblanadi va a'lo bahoga munosib deb topiladi.
- kichik guruh ishtirokchilari o'z jamoasini g'olib bo'lishi uchun faolligini oshiradi.

Bu usul orqali o'quvchilarning kolloborativ ko'nikmalari rivojlanadi, ularda "Biz" tushunchasini his qilish kabi ijobiy xususiyatlar shakllanishiga erishiladi. O'qituvchi tomonidan maqollar ham darsga aloqador mavzuda tanlansa, o'quvchilarning xotirasida qolishi, dars mazmunini qayta faollashtirish uchun yordam beradi.

4. **"Ranglar jilosi"** usuli. Mazkur usuldan boshlang'ich sinflarda foydalanilsa samarali natija beradi. Bu usul o'quv mashg'ulotida quyidagicha tatbiq etiladi:

- o'quv mashg'uloti mavzusidan kelib chiqqan holda har bir o'quvchiga oq-qora tasvirdagi rasm beriladi;
- berilgan topshiriqlar, vazifalarni bajarilishiga qarab o'quvchiga rasmning bir bo'lagini bo'yash uchun ruxsat beriladi;
- qaysi o'quvchi oq-qora rasmni to'liq rangli qalamda bo'yab bo'lgan bo'lsa, ushbu o'quvchi a'lo bahoga loyiq deb topiladi;
- bu usul orqali o'quvchilarning dars davomida faolligini oshirishga, diqqatini dars mavzusiga qaratishga, ularning psixologik holatini ijobiy ruhda ushlab turishga, san'atni sevish, undan ilhomlanish tuyg'ularini rivojlantirishga erishish mumkin.

Olima G.Alimova o'quvchilarda baholash jarayoni qanday kechishi xususida tadqiqot olib borgan. Tadqiqot ishida har bir kishi o'z-o'ziga yaxshi, obyektiv baho berishni istashini, lekin o'z shaxsiy fazilatlarini qanday anglab tan olishni ko'pchilik tushunmasligini ta'kidlab o'tgan. O'z-o'ziga baho berish insonning yashab o'tgan yillarida to'plangan barcha tushunchalarni xayolan tasavvur etish orqali shakllanadi. Bolalikda inson bahosi miyaga joylanayotganda, o'zi haqida

atrofdagilardan ma'lumot to'playdi. Agar bola ota-onasidan muhabbat, rag'bat ko'rsa, ulg'ayganda o'z-o'ziga yaxshi munosabatda bo'ladi. Shaxs o'zini anglashini tashkil qilish tarkiblari (ma'naviy qadriyatlar, nazorat yo'nalishi, o'zini baholash, mulohazalari, hissiy holat bahosi, ijtimoiy qoida) bir-birini to'ldiradi va ularning sifatli mohiyati insonning ijtimoiy faollik nuqtayi nazarini tubdan o'zgartirishni belgilash barobarida o'zini anglashning amaldagi funksiyalarining shakllanishini ta'minlaydi [14; 2-42-b.].

Tadqiqotchi B.Alimov [13; 364-372-b.] zamonaviy ta'lim amaliy yo'nalganligini tadqiq qilar ekan, ta'lim muassasi faoliyatining asosiy natijasi bilim, ko'nikma va malakalar tizimi: fanga oid va tayanch kompetensiyalar majmui bo'lishi lozim ekanligini xulosalaydi:

1. Mazmunli-ma'noli – atrof-olamni ko'ra bilish, unda o'z yo'nalishini topa olish, o'z o'rne va vazifasini anglab yetish, o'z xatti-harakatlarining maqsadli va ma'noli yo'nalishlarini tanlay bilish, tezkor qarorlar qabul qilishga tayyorlik.

2. Umummadaniy – ta'lim oluvchining milliy va umuminsoniy madaniyatning o'ziga xos jihatlari, inson va insoniyat, alohida olingan millatlar hayotining ma'naviy asoslari, oilaviy, ijtimoiy, jamiyatdagi hodisa va an'nanalarning madaniy asoslari, inson hayotida fan hamda e'tiqodning o'rne, bo'sh vaqtni samarali tashkil etish usullaridan xabardorlik.

3. O'quv-bilish – ta'lim oluvchining mustaqil bilish faoliyatiga tayyorgarligi: maqsadni aniqlash, rejalashtirish, tahlil qilish, refleksiya, o'quv-bilish faoliyatida zamonaviybaholash, dalillarni noto'g'ri fikrlardan ajrata olish ko'nikmasi, o'lchash malakalariga ega bo'lishi, statistik va boshqa metodlardan foydalana olishi.

4. Axborotli – ta'lim oluvchining turli axborot manbalari bilan ishlay olishi, zaruriy ma'lumotlarni izlash, tahlil qilish, tanlab olish, uni tashkil etish, qayta ishlash, saqlash va uzatishga tayyorgarligi.

5. Kommunikativ – ta'lim oluvchining zarur tillarni, tanish va notanish insonlar va hodisalar bilan o'zaro munosabat usullarini bilishi, guruhda ishlash malakasi, jamoada turli maxsus vazifalarni egallashi.

6. Ijtimoiy mehnat – ta'lim oluvchining fuqarolik va jamoatchilik faoliyatida (fuqarolik, kuzatuvchilik, vakillik vazifalarini bajarish), ijtimoiy mehnat sohasida

(iste'molchi, xaridor, ishlab chiqaruvchi, mijoz huquqlari), oilaviy munosabatlar va burchlar borasida, iqtisodiy va huquqiy sohalarda bilim hamda tajribalarga ega bo'lishi.

7. Shaxsiy – ta'lim oluvchining zamonaviyjismoniy, ruhiy va aqliy jihatdan rivojlantirishi, hissiy nazorat qila olish va zamonaviyqo'llab-quvvatlashi.

Eng muhim kompetensiyalardan biri bo'lgan uchinchi kompetensiyani batafsil qarab chiqamiz.

O'quv-bilish kompetensiyasi – bu o'quvchining o'rganilayotgan real obyektlar bilan mos qo'yilgan mustaqil bilish faoliyati, mantiqiy, metodologik umumta'lim faoliyati elementlari sohasidagi kompetensiyalar majmui bo'lib, unga maqsadni aniqlash, rejalashtirish, tahlil, refleksiya, o'quv-bilish jarayonini baholash bo'yicha bilim va malakalar kiradi.

Mazkur kompetensiyaga ega bo'lish orqali ta'lim oluvchi o'rganilayotgan obyektga nisbatan quyidagi samarali faoliyat yuritish malakalariga ega bo'ladi:

- bevosita hayotiy vaziyatda bilimlarni qo'llay olish;
- nostandart vaziyatlarda harakat qilish usullarini egallash;
- muammoni evristik usul bilan hal etish [13; 364-372-b.].

Ta'lim tizimida odatda sifat tavsiflarining ikkita guruhi mavjud: rejalashtirilgan natijalarga erishishga qaratilgan jarayon sifati va ta'lim natijasining sifati. Ikkinchi guruh tavsifi aniq tarzda erishiladigan ta'lim natijalarining me'yoriy talablar, ta'lim oluvchilarning ijtimoiy va shaxsiy natijalariga nisbatan muvofiqlik darajasini aks ettiradi. Baholashning maqsadi umumiy tarzda olingan natijalarning ko'zlangan natija yoki dastlabki taxminlarga muvofiqligini o'rnatish sifatida ko'rib chiqilishi mumkin. O'qitishning har bir bosqichida tayyorgarlik mazmunini hisobga olgan holda maqsad aniqlashtiriladi, vazifalar belgilanadi. Kompetensiyalar shakllanganligi monitoringining quyidagi vazifalarini ajratish mumkin:

- diagnostik – kompetensiyalar shakllanganligi darajasini kuzatishni nazarda tutadi;
- prognostik – kompetensiyalar shakllanganligi darajasining asosiy tendensiyalarini aniqlash va istiqbolni bashorat qilish rejasini tuzishdan iborat [16; 171-c.];

- korreksion vazifa – muammolarni aniqlash va hal qilishni nazarda tutadi;
- motivatsion vazifa – ta'lim jarayoni ishtirokchilarini zamonaviymustaqil rivojlantirishga undashga yo'naltirilgan.

Baholashning innovatsion vositalariga quyidagilarni kiritish mumkin: reyting ball tizimi, portfolio, keyslar, vaziyatli topshiriqlar, loyihalar, kurs ishlarini jamoalarda bajarish, idoraviy, rolli, tashkiliy-faoliyatli [16; 191-196-b.].

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida zamonaviy baholash usullaridan biri o'zini o'zi baholash bo'lib, quyidagi tarbiyaviy ta'siri bilan ahamiyatlidir:

1. O'z o'quv natijalarini, qobiliyatini, o'rganish salohiyatini, shuningdek o'z "Men"ini boshqalar bilan qiyoslash orqali qabul qilish.
2. Boshqa o'quvchilarning munosabati, so'zlari, his-tuyg'ulari, xulq-atvor reaksiyalari orqali ularning o'ziga nisbatan munosabatlarini bilib olishga yordam beradi.
3. O'quvchilarda o'z o'quv faoliyat natijasi orqali qabul qilish, ya'ni o'quvchi nima qilganiga baho berish. Bu esa o'quvchilarning o'zidagi mavjud imkoniyatlar haqidagi fikrni mustahkamlaydi.
4. O'zini tashqi qiyofasiga berilgan bahosi orqali qabul qilish.

Shaxsning rivojlanishiga imkon yaratuvchi trening maqsadlari quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

- a) ijtimoiy mas'uliyatini oshirish, ularning boshqalar bilan faol munosabatga kirishish qobiliyatini o'stirish;
- b) faol ijtimoiy pozitsiyasini shakllantirish va o'z hayotlarida o'zgarish sodir eta olish qobiliyatini rivojlantirish;
- v) madaniy-psixologik darajasini ko'tarish. Umumiy maqsadlar xususiy vazifalarda amalga oshiriladi, ya'ni: o'z-o'zini to'g'ri baholash qobiliyatini shakllantirish, shaxsiy sifatlarini tashxis va korreksiya qilish, kommunikativ to'siqlarni bartaraf qilish, shaxslararo muloqotning individuallashtirilgan usullarini o'zlashtirish [18; 42-b.].

O'quvchilarni o'qib-o'rganishga motivatsiyasini oshirish, o'z ta'lim jarayoniga mas'uliyatli munosabatni rivojlantirish uchun o'quv sinflarida konstruktiv qayta fikr-mulohaza bildirish, ya'ni *feedback* madaniyati joriy etiladi. Bu esa o'qituvchi va

o'quvchilar o'rtasida o'rganishga oid maslahatlar, mulohazalar, takliflarni shakllantirishga, o'rganilgan bilim, ko'nikma hamda malakalarni baholashga imkoniyat yaratadi.

O'quvchilarning nafaqat bilish, balki amalga oshirish, bajara olishiga yo'naltirilgan savolnomalar – o'quvchilarning qiziqishi, tayanch kompetensiyalari va o'quv natijalarini baholashni maqsad qiladi. O'quvchilarning zamonaviybaholashi ularda reflektiv kompetensiyalarini oshirsa, boshqa tomondan o'qituvchi uchun keyingi dars mashg'ulotlarini samarali tashkil qilish uchun ma'lumotlar basasini bajaradi. Zamonaviybaholash bir fan doirasida emas balki falararo bilim, ko'nikva va malakalarni baholash imkonini beradi. Shuningdek, zamonaviybaholash o'qituvchi yoki boshqa mutaxassis bahosiga taqqoslashda, ota-onalar bilan o'quvchining o'zlashtirishi haqidagi suhbatlar uchun asosli manba vazifasini o'taydi.

O'quv jarayonida o'qituvchi "ma'lumotlarga asoslangan feedback" orqali o'quvchilarga "Sizning javobingiz to'g'ri yoki noto'g'ri", "Javob (yechim) to'liq bajarilgan", "Quyidagi jihatlariga e'tibor qaratish lozim" kabi munosabat bildirishi mumkin bo'ladi. Zamonaviybaholash orqali mazkur munosabatlar baholash varaqalarida o'z ifodasini topgan. Feedback madaniyatining ya'na bir muhim jihati maqtovdan aniq ajratilishidir. Zamonaviybaholash usullarida ham mazkur jihatlariga e'tibor qaratildi.

Zamonaviy baholash usullari yildan-yilga takomillashib bormoqda. Ilmiy adabiyotlar tahlili quyidagi usullar mavjudligini tasdiqlaydi:

1. Ishni bajargan o'quvchi o'z-o'ziga baho qo'yadi. So'ng uning ishi o'qituvchi tomonidan baholanadi, ikkala baho qiyoslanib, birinchi bahoning obyektivlik darajasi aniqlanadi.

2. Og'zaki javobdan so'ng o'qituvchi javob berayotgan o'quvchidan o'ziga qanday baho qo'yish mumkinligini so'raydi. Keyin sinfga murojaat qilib, o'rtoqlari javobini ballar bo'yicha baholashni iltimos qiladi. Biroq zamonaviybaholashni shakllantirish uchun o'quvchilarni baholash faoliyatiga jalb etish kifoya qilmaydi [19; 175-b.].

Baholash jarayonida o'quvchilarni baholash mezonlari mazmuni bilan to'liq tanishtirish va bu orqali darsning, fanning erishish lozim bo'lgan natijalari o'z

ifodasini topishi lozim bo'ladi. Demak, amalga oshirilgan zamonaviy baholash mavjud va zaruriy natijalar o'rtasidagi etalon nisbatini aniqlash imkonini beradi. O'z natijalarini etalon bo'yicha taqqoslash orqali o'z faoliyatini baholashga va yo'l qo'yayotgan kamchiliklar bo'yicha to'liq tasavvurga ega bo'ladi. Zamonaviy baholash o'quvchining o'qitishda faol subyekt bo'lishida katta ahamiyatga ega.

O'qitishda o'qituvchining asosiy pedagogik faoliyat turlaridan biri – o'quvchilarning bilish faoliyatini boshqarish hisoblanadi. Bu faoliyat samarali tashkil etilishi o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini rejalashtirishni, o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishni, o'quv maqsadlarini aniqlashtirishni, nazorat va baholashni muvaffaqiyatli amalga oshirish imkonini beradi.

TAHLIL VA NATIJALAR.

R.Mavlonova, O.To'rayev va K.Xoliqberdiyevlar tomonidan boshlang'ich ta'lim texnologiyasining tahlili asosida bir qator psixologik-pedagogik qoidalarni ishlab chiqqan. Mazkur qoidalarni o'quvchilarni zamonaviy baholash orqali mustaqil bilish faolligini rivojlantirish aspekti nuqtayi nazaridan tahlil qilishni lozim topdik. **2.1.1-jadval**

Boshlang'ich ta'lim texnologiyalari asosida shakllangan qoidalar va o'zini o'zi baholash baholash orqali mustaqil bilish faolligi rivojlantirish aspektlari tahlili

No	Boshlang'ich ta'lim texnologiyasining tahlili asosida shakllantirilgan psixologik-pedagogik qoidalar	O'quvchilarni zamonaviy baholash orqali mustaqil bilish faolligini rivojlantirish
1	Ta'lim jarayoni (o'qitish va tarbiyalash) "o'quvchini o'qishga o'rgatish" prinsipiga qurilishi kerak.	"O'quvchini o'qishga o'rgatish" o'z faoliyati, munosabati, qiziqishini baholash orqali samarali tashkil etiladi.
2	Ta'lim jarayonida (o'qitish va tarbiyalash) har bir o'quvchining shaxsiy xususiyatlari namoyon bo'lib,	O'zini o'zi baholash baholash orqali o'quvchi o'zining kuchli va kuchsiz taraflarini tahlil qiladi va o'zi uchun

	tabiiy ravishda erkin, faol ishtirok etadigan bo'lsin.	ustuvor vazifalarni belgilashga yo'naltiriladi. Bu orqali shaxsiy xususiyatlari ijobiylashadi va rivojlanadi.
3	Ta'lim jarayoni shunday quriladiki, bu o'qitishdan va boshqa faoliyatlardan anglashilgan maqsad bolalarning tabiiy va o'sib borayotgan ehtiyojlariga muvofiq bo'lgan muhim va ularga tushunarli bo'lishini ta'minlashdir. Shu bilan birga ta'lim jarayoni o'quvchilar faoliyatining ichki imkoniyatlari ustuvorligiga quriladi. Bahodan esa qulayliklarning tashqi sabablaridan yordamchi vosita sifatida foydalaniladi, xolos.	O'zini o'zi baholash baholash orqali o'quvchilarda o'rganishga bo'lgan tabiiy ehtiyoj aniqlanadi va tasdiqlanadi. O'quvchilarning ichki imkoniyatlari, "mavjud holati" ta'lim jarayonining asosiy omillaridan biri hisoblanadi.
4	O'quvchilar tomonidan o'rganilayotgan fanning asosi, bilim va malakalarni egallash ular uchun qiziqarli hamda tushunarli bo'lgan o'quv-tarbiya jarayonida amalga oshiriladi. Zero, bu malakani egallash, asosan tasavvur orqali amalga oshib, ular bir bolada kuchli xotirlash paydo qiladi. O'quvchining asosiy o'quv malakasini tez va soz egallashi uning umumiy psixologik va aqliy rivojlanishiga olib keladi. Bu esa o'z navbatida, sust tayyorlangan va yetarli rivojlanmagan o'quvchilarda nuqsonlarning bartaraf	O'zini o'zi baholash orqali o'quvchilarda fanning asosiy bilim-malakalarini egallashning konseptual strategiyasi shakllanib boradi. O'quvchilar yangi ma'lumotlarni qanday o'rganish, bu ma'lumotlardan qanday foydalanish, o'rganish va qo'llashda qaysi jihatlarga e'ribor qilish bo'yicha strategik yondashuv shakllanib boradi.

	bo'lishiga olib keladi, tabiatan qobiliyatli bo'lgan bolalarni esa rivojlantirib, yuqori ko'rsatkichlarni yuzaga chiqaradi.	
5	Ko'nikma va malakalarni egallash, ularni takomillashtirish bolalar ijodiyoti jarayonida badiiy o'qish, xalq iqtisodiyotini, badiiy mehnatni o'rganish orqali amalga oshadi.	O'zini o'zi baholash orqali o'quvchilar nafaqat bilim, balki egallashi lozim bo'lgan ko'nikma va malakalarning tavsifi, mazmuni bilan tanishib boradi. Bu esa ularning mustaqil bilish faolligini ta'minlashga xizmat qiladi.
6	O'quv sinflari turli xillik prinsipi: o'quvchilarning maktab ta'limiga oldindan tayyorgarligi darajasi, umumiy psixik va aqliy taraqqiyoti bo'yicha jalb qilinadi.	O'quvchilarning psixik va aqliy taraqqiyoti zamonaviy anglash, o'z faoliyati maqsadini to'g'ri belgilab olish jarayoni va muhitining samarali tashkil etilganligi bilan belgilanadi.
7	O'quvchi materialni faqatgina eshitish yoki his qilish a'zolari orqali o'zlashtirmaydi, balki o'zida bilishga nisbatan paydo bo'lgan ehtiyojni qondirish uchun o'zlashtiradi.	O'zini o'zi baholash o'quvchida mustaqil bilish faolligini rivojlantirishga, o'quv materiallarini o'zlashtirishga nisbatan "ichki ehtiyoj"ning shakllanishiga turtki beradi. Muntazam ravishda zamonaviy baholay olish o'quvchida mustahkam hayotiy tamoyilga aylanadi.
8	Ta'limning muvaffaqiyatli bo'lish sharti: o'quv materialini muammolashtirish (bilim-o'quvchilar, hayratlanish va	O'quv materialini muammolashtirish o'quvchilarning mustaqil faolligini oshiradi, ularda

	qiziquvchanlik); o'quvchining faolligi (bilimlar qiziqish bilan o'zlashtirilishi lozim); ta'limning bola hayoti, o'yin va mehnat bilan aloqasi.	yangi bilimlarga, yangi o'quv vaziyatlariga tabiiy qiziqishni vujudga keltiradi va darsdan tashqari vaqtlarda ham tafakkur qilish, keng va atroflicha bilimlar majmuasini shakllantirishga undaydi.
9	Muammoli vaziyat paydo bo'lganda o'qituvchidan o'quv materialini muammolashtirishni, differensial va individual yondashishni talab etiladi.	O'quv materialini muammolashtirish, differensial va individual yondashish o'quvchilarda kognitiv dissonansning oldini oladi va ularda kognitiv mustaqillikni ta'minlaydi. O'quvchi o'z qobiliyati, o'zlashtirish darajasiga muvofiq o'quv materialini tanlash imkoniga ega bo'ladi.

O'zlashtirishni tashxislash varaqalari ta'limda "qayta aloqa madaniyati"ni oshirib, demokratik tamoyillarga asoslanadi. Bu varaqalar o'quvchilarga muntazam ravishda o'quv jarayonining maqsadi, kutilayotgan natijalar va shu orqali erishishi lozim bo'lgan tayanch kompetensiyalar to'g'risida ma'lumotlar beradi. Bu esa o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishga yordam beradi.

O'zlashtirishni tashxislash varaqalarida o'quvchilar o'z mustaqil fikrlarini bildirish, turli nuqtayi nazaralarni ifodalash, o'zini boshqalar o'rniga qo'yib tasavvur qilish, o'zgalar fikrini ijobiy qabul qilish kabi ko'nikmalarga ega bo'ladi. O'quvchilarda muomala madaniyati, o'zgalar mehnatini qadrlash va e'tirof etish, munosib fikrlar topish va bildirish kabi jihatlarni ham tarbiyalaydi.

O'zlashtirishni tashxislash varaqalari o'quvchilarning o'quv-bilish jarayonida xatolarni va xatolardan o'rganishni targ'ib etsa, ota-onalar uchun o'z farzandini qaysi tomonlama qo'llab-quvvatlash kerakligi haqida atroflicha ma'lumot beradi. Baholar orqali esa bunday ma'lumotlarga ega bo'lish imkonsiz hisoblanadi.

Zamonaviy baholash o'quvchilarning o'quv jarayonidan tashqari mustaqil ta'lim olish jarayoni uchun ham yo'nalish belgilab olishda "qo'llanma" vazifasini o'taydi. Xulosa o'rnida aytish mumkinki, zamonaviy baholash zamonaviy rivojlantirish bilan uzviy va chambarchas bog'langan bo'lib, ta'limiy, tarbiyaviy, ruhiy, motivatsional, individual ahamiyatga ega hisoblanadi.

Zamonaviy baholash usullardan biri hisoblanmish o'zini o'zi baholash sinfga, jamoadagi o'qish muhitiga bog'liq. Bu orqali o'quvchilar o'z o'quv natijalarini va o'quv jarayonini real baholash imkoniyatiga ega bo'ladi. Quyida boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun zamonaviy baholashga doir texnologiyalar ko'rib chiqiladi. Bu esa, o'z navbatida, o'quvchilarni zamonaviy baholashni qo'llab-quvvatlashni samarali tashkil etish imkonini beradi.

Zamonaviy baholash usullardan biri hisoblanmish o'zini o'zi baholash sinfdagi o'quvchini baholashga parallel ravishda amalga oshirilishi, qolaversa o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi uchun ham muhim kompetensiya sifatida qaraladi. Bu orqali o'quvchilar o'z faoliyatini nazorat qilish, reflektiv munosabat bildirish, zamonaviy rivojlantirishni rejalashtirish va o'rganishni "uzoqni o'ylab" (sustainability) barqororlashtirishni o'z ichiga oladi. Sinfdagi o'quvchini baholash, ya'ni an'anaviy baholash jarayonining ijtimoiy-psixologik nuqtayi nazardan tahlil qilinishga muhtojligidir. Sinfdagi barcha o'quvchilar oldida o'qituvchi tomonidan o'quvchilar baholarining oshkora ma'lum qilinishi, o'quvchilar tomonidan faqat yaxshi baho uchun o'qishi o'z navbatida davlat ta'lim standartlarida keltirilgan kompetensiyaviy yondashuvli o'qitish konsepsiyasiga to'laqonli mos kelmaydi. Qoniqarsiz baho oluvchi o'quvchilarni fanlarga bo'lgan qiziqishining susayishi, o'quvchining ruhiyatiga salbiy ko'rsatishi pedagogik amaliyotda uchrab turadi. O'quv jarayonida baholash birinchi darajali faoliyatga aylanishi o'quv maqsadlarining amalga oshishiga to'sqinlik qiladi. O'smirlik davridagi bu kabi tez-tez baholanishning bir qancha salbiy jihatlari bor. O'quvchining avvalambor o'ziga va o'zining muvaffaqiyatiga ishonchi susayadi. Qoniqarsiz baho olgan o'quvchiga nisbatan yaxshi va a'lo baholarga o'qiydigan o'quvchilar o'rtasida aynan baho yuzasidan muammoli vaziyatlar vujudga keladi.

Zamonaviy baholash usullardan biri hisoblanmish o'zini o'zi baholash o'zini

realistik tahlil qila olish ko'nikmasidir. Zamonaviy baholash usullardan biri hisoblanmish o'zini o'zi baholash o'quvchilarning o'z o'quv faoliyati, undagi ishtiroki, o'qib-o'rganishining samaradorligi, o'rganishning talab darajasida rivojlanishi, "vaqt – o'rganish materiallari – mazmun" kesimidagi munosabati, o'z faoliyatini baholash, tahlil qilish, o'zining kuchli va kuchsiz tomonlarini baholash va keyingi o'rganish jarayonlarida samarali strategiya tanlash uchun muhimdir. Zamonaviy baholash usullardan biri hisoblanmish o'zini o'zi baholash o'quvchilarning ta'lim natijalarini mo'ljal qilsa-da, ta'limning maqsadi va mezonlari asosida amalga oshiriladi. Zamonaviy baholash subyektiv tarzda amalga oshirilishi tufayli, asli natijani yuqori yoki past baholash xavfini tug'diradi. Zamonaviy baholash usullardan biri hisoblanmish o'zini o'zi baholash shaxsiy rivojlanish, motivatsiya va maktab natijalarini ijobiylashuvini qo'llab-quvvatlaydi.

O'quvchilar zamonaviy baholash usullardan biri hisoblanmish o'zini o'zi baholash orqali o'zlarida zamonaviy hurmat qilish va o'z qobiliyatlariga ishonch tuyg'usi rivojlanadi. O'qishda ijobiy natijalarga erishish va shaxsiy rivojlanish davomiy bo'lishligi uchun to'siqlarni, ma'lum talablarni yetarli darajada bajarish zarur ekanligini anglash muhim, bu esa zamonaviy baholashning muhim funksiyalaridan biridir.

Zamonaviy baholash usullardan biri hisoblanmish o'zini o'zi baholash pedagogik ahamiyatini anglagan holda, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'quv jarayonida zamonaviy baholash texnologiyalaridan unumli va maqsadli foydalanishi davlat ta'lim standartlarida keltirilgan, egallanishi lozim bo'lgan fanga doir va tayanch kompetensiyalarni egallanishiga erishiladi.

Zamonaviy baholash usullardan biri hisoblanmish o'zini o'zi baholash davlat ta'lim standartlarida keltirilgan kompetensiyalar ("zaruriy holat") va o'quvchilarning "mavjud holati"ni aniqlashda, zamonaviy baholash funksional vazifa bajarib, pirovardida o'quv jarayonining samaradorligini oshishiga xizmat qiladi.

XULOSA

Olib borilgan ilmiy-pedagogik tadqiqot natijalari tahlili va yakunlariga asoslangan holda quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Baholash tizimi – davlat ta'lim standarti bo'yicha umumiy o'rta ta'limning

malaka talablarini o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilish darajasini hamda umumiy o'rta ta'lim muassasasining faoliyati samaradorligini aniqlaydigan mezonlar majmuidan iborat.

2. Zamonaviy baholash usullardan biri hisoblanmish o'zini o'zi baholash – o'quvchilarning kelgusidagi ta'lim faoliyati samaradorligini bashoratlash, mustaqil bilish faolligini rivojlantiruvchi, o'rganishning "ichki ehtiyoj" sifatida shakllantiruvchi, imkoniyatlar va to'siqlarni aniqlash uchun diagnostika qilish imkonini beruvchi baholash usuli bo'lib, o'quvchilarning o'rganish strategiyasini yuksaltirishga, shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishga va natijada ta'lim olish faoliyati natijaviyligini ta'minlashga xizmat qilishi asoslandi.

3. Mustaqil bilish faolligi o'quvchi tomonidan nafaqat o'quv materialini idrok qilishga, balki o'quvchining bilish faoliyatiga munosabatini shakllantirishga qaratiladi. O'quvchining mustaqil bilish faolligi faoliyatning qayta ishlash xarakteri bilan doimiy bog'liqlikka ega. Bilimni tayyor holda qabul qilish o'quvchiga hamisha qiyinchilik tug'diradi. Ta'limiy tajriba-tadqiqot ishlari davomida o'quvchilarning mustaqil bilish faolligini rivojlantirish, o'z shaxsiy rivojlanishini muvaffaqiyatli amalga oshirishi uchun o'rganish strategiyalarini mustaqil qo'llay olishi, o'z ta'limiy natijalarini baholay olishi ustuvor ahamiyat kasb etishi tadqiq etildi.

Zamonaviy baholash usullardan biri hisoblanmish o'zini o'zi baholash nafaqat pedagogik amaliyotda, balki bir qator sohalarda keng qo'llaniladi. Jumladan, psixologiya, boshqaruv, ijtimoiy sohalarda qo'llanilib, shaxsning potensialini, shaxsiy munosabati, mavjud holati, shaxsiy pozitsiyasini aniqlashda keng qo'llaniladi. Zamonaviy baholash usullardan biri hisoblanmish o'zini o'zi baholash shaxsiy-motivatsional xarakterga ega bo'lib, o'quvchilarning shaxsiy qaror qabul qilish, kasb tanlash, o'z kelajagini rejalashtira olish, o'z imkoniyatlarini baholash kabi ko'nikmalarini rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. Normativ-huquqiy hujjatlar va metodologik ahamiyatga molik nashrlar

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston NMIU, 2017. – 80 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 6-sentyabrdagi "Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3931-sonli Qarori // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 06.09.2018 y., 07/18/3931/1841-son.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 28.01.2022 y, 06/22/60/0082-son.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-sonli Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 29.04.2019 y, 06/19/5712/3034-son.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining Davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-son Qarori // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 06.04.2017 y., 14 (774)-son.

II. Monografiya, ilmiy maqola, patent, ilmiy to'plamlar

6. Abdullayeva B.S. Fanlararo aloqadorlikning metodologik-didaktik asoslari: ped. fanlari dokt. diss. –T., 2006. – 265 b.
7. Abullayeva Q. Safarova R. Ochilov M. Nazarov K. Bikboyeva N. Zayniddinova M. Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi // Boshlang'ich ta'lim. 6-son, 1998. – B. 2-9.
8. Abduraxmonova D. Boshlang'ich ta'lim sifatini baholash va takomillashtirishda xalqaro tadqiqot dasturlarining o'rni: muammo va yechimlari // Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar, 2021/4. – 78-84 b.
9. Adizov B.R. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: ped. fanlari dokt... diss. – Buxoro, 2002. – 276 b.
10. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. –T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006. – 160 b.
11. Akramova G.R. O'quvchilarning tanqidiy tafakkurini rivojlantirish asosida ijtimoiy munosabatlarga tayyorlash texnologiyasi // Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar, 2020/1. – 51-61 b.
12. Алексеева Л.Л. Планируемые результаты начального общего образования. – М., 2010. – 86 с.
13. Alimov B. Kompetensiyaviy yondashuv – o'quvchilarning matematik savodxonligi va madaniyatini oshirish vositasi sifatida // Academic research in educational sciences volume 1, Issue 4, 2020. – B. 364-372.
14. Amirova G.B. O'quvchi-yoshlarda hayotiy strategik zamonaviy anglashning psixologik asoslari // Zamonaviy ta'lim/ Современное образование. (2), 2016. – 40-44 b.
15. THE CONTENT OF THE DEVELOPMENT OF INDEPENDENT COGNITIVE ACTIVITY IN STUDENTS THROUGH SELF-ASSESSMENT N Makhmudova
International Bulletin of Applied Science and Technology 3 (3), 215-221
16. Pedagogical bases of assessment in primary education
M Nodira Asian Journal of Multidimensional Research 11 (5), 197-2